

Vladimiro Putino Rusija

March 15, 2017 | No. 2

www.eesc.lt

Rusijos oligarchų žaidimai – pasiruošimas naujam Kremliaus režimo etapui

ŠARŪNAS LEGATAS, RYTŲ EUROPOS STUDIJŲ CENTRAS

2017 m. gruodį Rusija minėjo Visos Rusijos nepaprastosios komisijos, geriau žinomos tiesiog kaip ČK (VČK) (Всероссийская чрезвычайная комиссия – rus.), Bolševikų įkurtos saugumo struktūros 100-ąsias metines. Vėliau ši saugumo tarnyba buvo pertvarkyta į liūdnei pagarsėjusią KGB, kuri atsakinga už ilgus metus trukusio sovietinio pasipriešinimo persekiojimą.

Rusijos FSB – institucija, kurios visi veiksmai pateisinami

Po Sovietų Sąjungos žlugimo KGB Rusijoje buvo pertvarkyta į FSB, Federalinio saugumo tarnybą, kuri šiandien, po 100 metų, Rusijoje yra laikoma sovietinių ČK ir KGB struktūrų analogu bei paveldu. 100-ųjų metinių proga FSB direktorius Aleksandras Bortnikovas davė ilgą interviu vyriausybiniam laikraščiui Rossiiskaya Gazeta¹. Interviu netrukus tapo kritikos objektu daugeliui rusų politikos komentatorių ir žurnalistų.

Taikinių kritikai šiame interviu buvo išties daug, kadangi FSB direktorius pateikė labai įdomią paskutinio šimtmečio Sovietų Sąjungos ir Rusijos istorijos interpretaciją, nevengdamas paliesti ir itin prieštaringai vertinamus istorinius etapus. Pavyzdžiui, 1930-aisiais Sovietų Sąjungoje vykusius politinio ir karinio elito sluoksnių valymus Bortnikovas iš dalies pateisina teigdamas, jog daugelis bylų buvo teisiškai pagrįstos ir visai ne politinio pobūdžio. Ankstyvosios ČK veiklą (revoliucijos ir Rusijos pilietinio karo metu), kuri visuotinai pripažįstama kaip bolševikinis teroras, Bortnikovas šiame interviu pavadina tiesiog „nepaprastosios padėties veiksmais“. Iš FSB vado žodžių galima aiškiai suprasti, jog remiamasi naratyvu „Rusija amžiname pavojuje“, todėl kovoje dėl išlikimo yra pateisinamos visos priemonės, ir būtent FSB tenka svarbiausias vaidmuo kovojant su „priešais viduje“.

Apsauga nuo „vidaus priešų“ Rusijoje, kaip ir bet kuriame autoritariniame režime, yra natūralus ir pastovus rūpestis. Vidaus priešų problema tokiame režime tampa itin aktuali, kai tampa aišku, jog esamo valdovo era artėja į pabaigą. Esminiai pokyčiai politinėje sistemoje yra puiki proga galią turintiems subjektams suvesti sąskaitas su savo konkurentais ir išplėsti savo įtaką šalyje.

Šiandien Rusijoje artėja Prezidento rinkimai – jie labiau primena režimo status quo legitimizacijos ritualą negu demokratinį procesą. Nepaisant to, daugeliui akivaizdu, jog jau 18 metų gyvuojančiam Vladimiro Putino valdymui neišvengiamai artėja pabaiga. Daugelis komentatorių ir analitikų jau pradėjo svarstyti, kas šalies lyderio postą galėtų užimti po Putino pasitraukimo ir koks būtų režimo kaitos etapas. Ateinantys 6 metai yra paskutiniai Putino valdymo eroje, todėl labai tikėtina, jog prasidės kova dėl įtakos tiek tarp režimo ir opozicijos, tiek ir tarp skirtingų žaidėjų Putino aplinkos viduje.

Saugumo tarnybos, visų pirma FSB, kovoje tarp skirtingų Kremliaus veikėjų atliks ypatingai svarbų vaidmenį. Tokios institucijos kaip FSB turi itin didelį savarankiškumą dorojantis su „vidaus priešais“ ir gali nepaisyti daugelio kitoms valstybinėms institucijoms būdingų teisinių varžtų, kadangi, kaip sakė Bortnikovas, tokio pobūdžio institucija yra būtina tam, kad gintų nuo egzistencinių grėsmių valstybę. Tie politiniai veikėjai, kurie sugebės užtikrinti savo įtaką šiose institucijose, įgis stiprų pranašumą kitų atžvilgiu. FSB kontroliuojančių asmenų konkurentai galės labai paprastai tapti ir valstybės „vidaus priešais“, o tuomet politinis susidorojimas su jais taps itin paprastas.

Igoris Sečinas – „FSB ranka Rusijos energetikos sektoriuje“

Kalbant apie Putino aplinką, kaip šiai dienai vieną iš įtakingiausių veikėjų galima būtų išskirti Igorį Sečiną, valstybės kontroliuojamos naftos kompanijos „Rosneft“ vadovą ir vadinamųjų „silovikų“ (Kremliaus vidinės grupuotės, kurią sudaro Putinui itin artimi politiniai veikėjai, buvę saugumiečiai) grupės lyderį. Stratfor analitikai jį apibūdino kaip „FSB ranką Rusijos energetikos sektoriuje“². Toks neformalus, bet itin reikšmingas vaidmuo Sečiną padaro žmogumi, kontroliuojančiu ekonomiškai reikšmingiausią Rusijos pajamų šaltinį.

Jo įtaka aiškiai matoma Rusijos vidiniuose procesuose. 2017 m. gruodį Rusijoje 8 metų laisvės atėmimo nuosprendį išgirdo buvęs ekonomikos ministras Aleksejus Uljukaevas. Paskutinį kartą tokio aukšto rango valstybės pareigūnas buvo nuteistas 1953 m. ir tai buvo tuometinis pirmasis vice-premjeras Lavrentijus Berija. Uljukaevas, būdamas ekonomikos ministru, priešinosi Rusijos naftos kompanijos „Bashneft“ privatizacijos planui, kurį inicijavo Sečinas ir užsitraukė pastarojo nemalonę. Manoma, kad tai paskatino Sečiną suorganizuoti saugumiečių įvykdytą operaciją, kurios esmė buvo pasiūlyti ir pričiupti Uljukaevą imant kyšį.

Todėl nuosprendis Uljukaevui yra vertintinas kaip asmeninė Sečino pergalė, kuri užtikrina jam galimybę įgyvendinti savo planus Rusijos energetikos sektoriuje ir taip pat įbauginti kitus aukšto rango politinius konkurentus dėl įtakos³. Visų pirmą kalba eina apie D. Medvedevo „liberalų“ stovyklą Kremliuje, kuri yra antra įtakingiausia neformali Kremliaus vidinė politinė grupuotė po Sečino vadovaujamo „konservatorių“ arba „silovikų“ flango. Galima teigti, jog sėkmingai susidorodamas su federaliniu ministru Sečinas visiems režimo žaidėjams parodė, jog yra pajėgus susitvarkyti net su aukščiausio rango politikais, o ištikimybė režimui nebegali garantuoti saugumo, kaip anksčiau.

Tokio masto byla ir operacija, žinoma, vargu ar galėjo įvykti jei ne Sečino turima įtaka vidaus saugumo struktūrose. Iki 2016 m. pagrindinis Sečino interesų atstovas FSB viduje buvo generolas Olegas Feoktistovas, vadovavęs 6-ajam Vidaus saugumo departamentui, kuris dėl akivaizdžios neformalios subordinacijos Sečinui buvo pramintas „Sečino spetsnazu“. Šis FSB padalinys buvo įkurtas dar 2003 m. paties Sečino nurodymu ir iš kitų departamentų išsiskyrė itin didelio laispsnio diskrecija. Padalinio branduolį sudarė elitinių smogikų iš spec. būrių „Alfa“ ir „Vypmel“ veteranai. Per paskutinį dešimtmetį (2006–2016 m.) „Sečino spetsnazas“ buvo atsakingas už visų aukščiausio lygio politinės korupcijos bylų ištyrimą Rusijoje. Uljukaevu byla 2016 m. buvo paskutinis ir didžiausias „Sečino spetsnazu“ laimikis, po kurio ši neformali grupuotė Lubiankoje (FSB centrinio biuro pastatas Maskvoje) buvo pradėta sklaidyti⁴.

Kas Rusiją valdo dieną ir kas naktį

Vis dėlto, Uljukaevu byla iškelė esminį klausimą dėl to, kas yra labiau pajėgus daryti įtaką režimo politiniams procesams: formalūs Rusijos valdytojai, visų pirma Prezidentas ir kiti vadinamieji „dienos valdytojai“, ar „naktiniai valdytojai“, tokie kaip Igoris Sečinas, kurie šalies politiką veikia naudodami savo neformalias, už konstitucinių rėmų esančias galias, slepiasi formalių valdytojų šešėlyje, tačiau faktiškai gali būti ne ką silpnesni už juos. Šis klausimas darosi vis aktualesnis neišvengiamai artėjant 2 dešimtmečius trunkančiai Putino prezidentavimo pabaigai. Panašu, jog artėjantys 6 metai, kai formaliai šalį valdys dar tas pats Putinas, bus pažymėti dažnais tarpusavio vaidais neformalių režimo valdytojų stovykloje bei taip pat konfrontacija tarp formalių ir neformalių režimo politinių aktorių, ko pradžia galbūt galima laikyti ir nuosprendį Uljukaevui.

Šis nuosprendis, kai kurių analitikų nuomone, simbolizuoja „dienos valdytojų“, tame tarpe ir Putino, traukimąsi į šešėlį ir atitinkamai „nakties valdytojų“, visų pirma Igorio Sečino, neturinčio jokios formalios politinės galios, įtakos sustiprėjimą⁵. Galima teigti, jog Uljukaevu, kaip režimui ištikimo ypatingai aukšto pareigūno, nuteisimo atveju, Putinas arba buvo nelinkęs įsikišti į jo teismo procesą (ką šiaip jau Putinas sugebėtų padaryti, kadangi teismai Rusijoje yra Kremliaus kontrolėje) arba net negalėjo to padaryti, kadangi buvo informuotas tik po įvykusio fakto, kas parodo, jog jo sugebėjimas kontroliuoti tokius veikėjus kaip Sečinas tapo ribotas. Jeigu Uljukaevu įkalinimas buvo įvykdytas ne Prezidento, bet Sečino ar panašių neformalių politinių veikėjų valia, verta kelti klausimą, ar Putinas vis dar turi tokią pat didelę galią režimo viduje. Jei tokia hipotezė pasirodytų teisinga, 4-osios Putino kadencijos metu turėtų galutinai išsikristalizuoti Rusijos režimo esmė: arba Putinas sugebės pastatyti į vietą įsijautusius „silovikus“, kurių neformali politinė galia tampa iššūkiu jo formalioms galioms, arba Putinas pats savo valdymo erą užbaigs kaip simbolinis lyderis. Panašiai kaip Jelcinas savo paskutinėje kadencijoje, tik, žinoma, be tokio akivaizdaus savo asmeninio nuopuolio.

Be jokios abejonės, kovoje dėl įtakos Kremliaus režime ypatingai svarbų vaidmenį atliks slaptosios tarnybos, visų pirma FSB. Kas sugebės kontroliuoti FSB ir užsitikrins didžiausią įtaką joje, tas galės efektyviai manipuliuoti kitais režimo veikėjais. Paskutinius 10 metų tą efektyviai darė Sečinas. Vis dėlto, šiandien yra tam tikrų ženklų, jog tiek Sečino įtaka FSB viduje, tiek pačios FSB, kaip Nr. 1 vidaus saugumo tarnybos Rusijoje, reikšmė susiduria su iššūkiais.

Kova dėl įtakos FSB viduje

Neilgai po to, kai buvo įvykdyta operacija prieš Uljukaevą, 2016 metų vasarą iš FSB buvo pašalintas pagrindinis Sečino proteguotojas generolas Feoktistovas ir jam artimi saugumiečiai iš 6-ojo departamento. Nors akivaizdu, jog ministro Uljukaevu sukompromitavimas buvo Sečino interesas, pagrindiniu atpirkimo ožiu tapo Feoktistovas, kuris

pats ir jo vadovaujamas departamentas veikė tiesiog kaip priemonė tikslui pasiekti. Akivaizdu, jog Feoktistovas, dėl savo spartaus kilimo FSB karjeros laiptais ir sėkmingų operacijų prieš aukšto rango šalies politinius veikėjus, tapo daugelio nemėgstamu ir bijomu žmogumi tiek FSB viduje, tiek politinėje sistemoje apskritai, todėl manoma, jog iš savo įtakingos pozicijos jis buvo pašalintas arba FSB direktoriaus Bortnikovo, bijančio jog jam pavaldus Sečino žmogus institucijoje įgyja daugiau įtakos už jį patį, valia, arba paties Vladimiro Putino valia, dėl baimės, jog Feoktistovas gali tapti visiškai nevaldomas ir imtis veiksmų prieš jam artimus politinius veikėjus.

Po Feoktistovo atleidimo netrukus FSB iškilo kitas neformaliai beveik įtakingiausias žmogus saugumo struktūroje, Ekonominio saugumo departamento direktorius Sergėjus Koroliovas, siejamas su oligarchais broliais Arkadijumi ir Borisu Rotenbergais, kuriems priklauso didžiausia Rusijos energetikos infrastruktūros statybų kompanija SGM („StroyGazMontazh“)⁶. Kaip ir Sečinas, tai yra Putinui itin artimi žmonės, kurie yra Prezidento draugai nuo ankstyvos jaunystės laikų, kai dar kartu lankė Dziudo.

Akivaizdu, jog formalus FSB vadovas yra Aleksandras Bortnikovas, tačiau dabartinio režimo kontekste tai nereiškia, jog jis turi didžiausią faktinę įtaką institucijoje. FSB viduje vyksta akivaizdi kova dėl įtakos tarp skirtingų Rusijos „naktinių valdytojų“: daugiau nei dešimtmetį savo įtaką per generolą Feoktistovą FSB plėtė Sečinas; nuo 2016 vienu įtakingiausi žmogumi saugumo struktūroje tapo Koroliovas, brolių Rotenbergų interesų proteguotojas. Formaliai nei Sečinas, nei Rotenbergai neturi jokių politinių galių, tačiau jų valdomos didžiausios Rusijos energetikos ir energetinės infrastruktūros statybų bendrovės ir įtaka vidaus saugumo struktūrose suponuoja, jog šie veikėjai turi ypatingai didelę neformalią sprendimo galią šiandieniniame režime. Labai tikėtina, jog einant į pabaigą Putino valdymo erai, jį supantys neformalūs Rusijos valdytojai, tokie kaip Sečinas ir Rotenbergai, mėgins užsitikrinti, jog Putino įpėdinis būtų jiems pavaldus žmogus, atstovaujantis jų interesus, o ne savarankiškas lyderis, prie kurio tektų iš naujo taikytis.

Kova tarp skirtingų Rusijos vidaus saugumo struktūrų

Šiandien reikia pastebėti ir tai, jog intensyvi konkurencija dėl įtakos vyksta ne tik pačioje FSB, bet ir Rusijos vidaus saugumo tarnybų gretose apskritai. Pagrindine FSB institucine konkurente šiandien įvardijama Rusijos nacionalinė gvardija („Rosgvardija“), kuri teisiškai yra tiesiogiai pavaldi ir atskaitinga prezidentui. Ji įsteigta 2016 m. Putino pasirašytu dekretu. Nuo to laiko Rosgvardija nuolat siekia plėsti savo kompetencijas, kurios ir taip nuo pat jos įkūrimo jau dubliavosi su FSB funkcijomis, tokiomis kaip kova su vidaus terorizmu. Be to, Rosgvardija turi žymiai didesnę karinę galią, lyginant su FSB.

Auga ir žmogiškieji Rosgvardijos ištekliai. Portalas „Izvestia“, remdamasis neįvardytais šaltiniais, pranešė,

jog 10 000 etatų Rusijos vidaus reikalų sistemoje (VRS) pereis „Rosgvardijai“⁷. Informacija remiasi Rusijos prezidento Vladimiro Putino įsaku, nustatant ribinius skaičius VRS (894 871 etatas), kuris buvo pasirašytas 2017 m. gruodžio 31 d. Prognozuojama, jog ateityje konkurencija tarp šių dviejų vidaus saugumo institucijų tik stiprės ir pagrindiniai mūšiai vyks Dūmoje. Pavyzdžiui, gruodį joje buvo priimtas įstatymas, išplečiantis FSB kompetencijas ir leidžiantis tirti bylas, kurių objektai yra teisėjai ir prokurorai.

Įtempta konkurencija tarp Rusijos saugumo tarnybų nėra naujiena. FSB dažnai konfliktuodavo su GRU, Rusijos užsienio karine žvalgyba. 2017 m. Luhanske įvykęs valdžios perversmas buvo konflikto tarp FSB ir GRU pavaldžių asmenų rezultatas. Konfliktas prasidėjo, kai Luhansko separatistų lyderis Igoris Plotnitskis, užverbuotas GRU, ėmė rinkti 50 proc. mokesčių nuo verslininko Sergejaus Kurčenko, FSB saugomo prekybos tarpininko, regiono kompanijų. Kai Kurčenko pasiskundė savo „stogui“ FSB, Luhanske įvyko perversmas, kurio rezultatas – Plotnitskis prarado valdžią⁸.

Vis dėlto, Putino erai Rusijoje artėjant į pabaigą, žymiai aktualesnė tampa vidaus saugumo struktūrų konkurencija. Neabejotinai tiek FSB, tiek Rosgvardija Rusijoje yra stipriai įtakojamos oligarchų ir neformalių politinių sprendimų priėmėjų. Todėl nuo to, kuri saugumo struktūra bus įtakingesnė, priklauso ir tai, kurie veikėjai turės daugiau įtakos sprendžiant režimo pereinimo laikotarpio klausimus ir, žinoma, kurie veikėjai užsitikrins daugiausiai įtakos ateityje, išrinkus naują Rusijos lyderį.

Šaltiniai:

- 1 „ФСБ расставляет акценты“, Российская газета, Федеральный выпуск №7454 (288), 2017 m. gruodžio 19 d.
- 2 „Russia: The FSB Branches Out“, Stratfor, Assessments, 2008 gegužės 16 d.
- 3 Константин Гаазе, „Что означает приговор Улюкаеву“, Московский Центр Карнеги, 2017 m. gruodžio 17 d.
- 4 „FSB or Cheka 2.0“, Warsaw Institute, 2018 sausio 3 d.
- 5 Konstantin Gaaze „Between Night and Day: Who Will Control Putin’s Fourth Term?“, Carnegie Moscow Centre, 2017 gruodžio 17 d.
- 6 „Changes in Lubyanka“, Warsaw Institute, 2017 rugsėjo 29 d.
- 7 „Численность сотрудников ГИБДД по МО сократилась почти на 600 мест“, Izvestia, 2018 sausio 11 d.
- 8 „FSB or Cheka 2.0“, Warsaw Institute, 2018 sausio 3 d.